

Звертання, вставні слова, однорідні члени речення

Однорідними називаються члени речення, що виконують одну синтаксичну функцію та пояснюють той самий член речення. Однорідні члени речення мають такі ознаки:

- займають позицію одного члена речення;
- пов'язані між собою сурядним зв'язком;
- пов'язані з тим самим членом речення підрядним зв'язком;
- виражають однотипні поняття;
- мають переважно однакове морфологічне вираження.

Однорідними можуть бути як окремі члени речення (присудки, підмети, додатки, означення, обставини), так і цілі сполучення слів у середині речення: *Були і ревнощі, і муки, і докори, і вірші, розпачем налиті* — однорідні підмети. *Там хати садками вкриті, срібним маревом повиті* — однорідні присудки. *І барвінком, і рutoю, і р'ястом квітчає весна землю, мов дівчину, в зеленому гаю* — однорідні додатки. *Береги річки пологісті, з великими піщаними плесами, з рідкими кущиками верболозу* — однорідні означення. *Яблуні дихали цвітом росяно, червоно, біло* — однорідні обставини. Однорідні члени речення, що не мають при собі пояснюючих слів, називаються **прости́ми**: *Жито, пшениця і овес — усе разом поспіло й पोсохло*.

Однорідні члени речення, при яких є пояснюючі слова, називаються **поширеними**: *На вулиці за хвірткою спинилося двоє перехожих — селянин у брилі і селянка з порожньою сулією з-під молока*.

Зверніть увагу! Не належать до однорідних членів речення:

- слова, що повторюються з метою підкреслення тривалості дії, множини предметів: *Іде Котигорошко тим лісом, іде та й іде*;
- слова у фразеологічних зворотах: *ні риба ні м'ясо, і вдень і вночі, ні те ні се*;
- слова в однаковій формі, що виступають єдиним присудком: *Піди виглянь надвір*.

Способи поєднання однорідних членів речення можуть бути: без сполучників, лише сполучниками сурядності, а також комбінованими — безсполучниковим і сполучниковим зв'язками: *А я дивлюсь на сизий від води городець, на розпатлані дерева саду, на віхті туману* — без сполучників. *Широка й безкрая долина зачорніла поміж пологими горами* — сполучник сурядності. *Нехай же слово, слово золото, печалиться, сміється і цвіте* — комбінований.

Граматичними засобами вираження однорідності є сурядні сполучники:

- **єднальні**: *і (й), та* (в значенні *і*), *і-і, ні-ні, ані-ані*: *І сниться їй той син Іван і уродливий, і багатий*.
- **протиставні**: *а, але, та* (в значенні *а*), *однак, проте, тільки, хоч, зате*, а також парні сполучники *хоч...але, хоч...проте, хоч...зате*: *Тече вода в синє море, та не витікає*.
- **розділові**: *або, чи, а чи, хоч, чи то, як не...то, то...то, не то...не то, чи то...чи то, чи...чи*: *У Килини та Горпини як не свадьба, то родини*.

Розділові знаки між однорідними членами речення

Кома ставиться:

- між однорідними членами, коли немає сполучників: *Не дивися так привітно, яблуневоцвітно, не милуй мене шовково, ясносоколово*.
- між однорідними членами речення, з'єднаними протиставними сполучниками: *Полетіла б я до тебе, та крилець не маю*.
- між однорідними членами речення, з'єднаними повторюваними сполучниками: *А човен колихається й колихається, вихоплює з пожмакованих хвиль то плескіт, то зітхання, то клекіт, то гнів*.
- між парами однорідних членів, з'єднаних сполучниками: *Крик та гук, регіт та жарти стоять над річкою*.

- перед другою частиною парного сполучника **як...так, не тільки...а й, хоч...але (та), не так...як**, що з'єднує однорідні члени: *Людина має бути не тільки здоровою, а й гарною.*

- коли частина однорідних членів речення з'єднана безсполучниково, а частина — повторюваними сполучниками **і (й), та (= і)**, кома ставиться між усіма однорідними членами, у тому числі і між першими двома (перед першим сполучником): *Я пам'ятаю вчительку мою, просту, і скромну, і завжди спокійну.*

Кома не ставиться:

- коли розділові та єднальні сполучники вжиті один раз: *Вода при березі починала каламутитись і жовкнути.*

- між двома дієсловами в однаковій формі, що вказують на рух і його мету: *Ой ти, гарний Семене, прийди сядь коло мене. Але: Приходь, посидимо* (різні форми дієслів);

- між двома однаковими або близькими за значенням словами, з яких друге вжито з часткою **не**, якщо така словосполучка є одним цілим: *Вона на нього дивиться не надивиться, дише не надишеться.*

- у стійких фразеологічних висловах: *ні риба ні м'ясо, і сміх і гріх, і вдень і вночі, ні живий ні мертвий, ні пуху ні пера* тощо.

У реченнях з однорідними членами можуть бути узагальнювальні слова.

Узагальнювальне слово своїм значенням охоплює всі однорідні члени в реченні і є завжди таким же членом речення: *Між людьми видніються вози з усяким селянським добром: діжечками, скринями, плугами й деякими іншими домашніми речами.*

Узагальнювальне слово може стояти перед однорідними членами речення або після них: *І все поволі зникає: море, стелі, земля. На вершечку стрілецької гори, на горах і долинах — скрізь уже запанувала тиша.*

Узагальнювальне слово виражається різними частинами мови, але найчастіше — займенником, іменником, прислівником: *Усе навколо: дерева, птахи, люди — сповнене весняної, пружної, нестримної сили. З хати виходять люди: і дівчата, і молодиці, і чоловіки. На річці, в лісі, на полі — усюди німа тиша.*

Найчастіше узагальнювальними словами виступають означальні та заперечні займенники: **все, всі, кожний, всякий, ніхто** тощо і прислівники місця та часу: **скрізь, кругом, навкруги, всюди, ніде, завжди, ніколи**: *Папери були скрізь: і на столі, і на полицях, і навіть стіни були обліплені ними. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, то у вимові робиться пауза, а після узагальнювального слова ставиться **двокрапка**: *Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі.**

Якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів речення, то перед ним у вимові робиться пауза, а на письмі ставиться **тире**: *Кожен куцик, горбок, долина, стежечка — все це йому знайоме.*

Якщо однорідні члени речення йдуть за узагальнювальним словом і не закінчують речення, то перед ними ставиться двокрапка, а після них тире: *І все: і штурмуюче море, і голубіюче небо, і далекі, ледь окреслені хмари — проїняте легеньким серпанком рухливого.*

Якщо при узагальнювальному слові є слова **а саме, як-от, наприклад**, то перед ними ставиться **кома**, а після них — **двокрапка**: *Усяке птаство, як-от: деркачів, перепілок, куликів, курочок — можна було викосити косою з трав або впіймати.*

Звертання — це слово або декілька слів, що називають особу чи предмет, до якого звернена мова. Звертання бувають поширені (складаються з декількох слів) і непоширені (складаються з одного слова): *Не журися, славна Україно. Слово, чому ти не твердая криця.*

Звертання може знаходитися на початку, в середині і в кінці речення. Звертання виражаються:

- кличною формою іменника: *Що, братику, посіяв, те й пожни!*

- прикметником, ужитим у значенні іменника: *Будь щаслива та здорова, чорноброва*. На початку речення звертання виділяється комою або, при окличній інтонації, знаком оклику; в середині речення — комами з обох боків: *Земле, радій і цвіти! Оживи, козацька славо, у бандурних струнах. Привіт тобі, прекрасний ранку!*

Вставні конструкції: слова, словосполучення і речення

Вставними є такі конструкції, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловленої думки, як от:

1. Виражає упевненість або невпевненість у тому, про що повідомляється: *безперечно, звичайно, може, мабуть, зрозуміло, дійсно, певне (певно), здається, боюся, сподіваюся, очевидно* та ін.: *Вже почалось, мабуть, майбутнє. Оце, либонь, вже почалось.*

2. Вказує на порядок думок, послідовність їх викладу: *по-перше, по-друге, до речі, далі, нарешті* та ін.: *Будинок готелю був, по-перше, високий і міцної старовинної кладки, а по-друге, наріжний.*

3. Дає емоційну оцінку повідомлюваному: *на щастя, на жаль, на нещастя, дивна річ* та ін.: *Шкода, той час не вернеться ніколи.*

4. Вказує на джерело думки, характер висловлення: *взагалі, іншими словами, можна сказати, так би мовити, як кажуть* та ін.: *А що ж, по-твоєму, чинити маємо.*

Вставні конструкції не є членами речення, тобто не відповідають на жодне питання в реченні: *Коні, кажуть, сліпнуть у шахтах — вставне слово. Кажуть люди, кажуть, що я файна дівка — присудок.*

У реченні вставні слова виділяються комами. Якщо вставні конструкції входять до складу відокремлених членів речення, то вони не виділяються комами: *Десь далеко, мабуть під Черніговом, глухо гули гармати.*

Якщо при вставних словах є сполучники, які до них належать, то вони виділяються разом зі сполучником: *А може, власне, і не в тому справа.* Якщо ж сполучник відноситься до інших членів чи до всього речення, то вставне слово обов'язково виділяється комами: *А то ще кажуть: миска з крутими берегами. Або пустився берега чоловік. Або, нарешті, кажуть, берега дати.*

Зверніть увагу! Не є вставними і не виділяються комами такі слова: *ніби, нібито, немовби, все-таки, адже, от, тільки, принаймні, навіть, між тим, за традицією, буквально, якби, майже, при тому, при цьому, часом, тим часом, до того ж, приблизно, якраз, як-не-як: Злива тривала майже годину.*